

Middeleeuwse nederzetting op de heide tussen Bussum en Hilversum

door
Ronald R. van Zweden

Ronald van Zweden studeerde fysische geografie aan de Vrije Universiteit en archeologie aan de Universiteit van Amsterdam. In 1988 en 1989 voerde hij als onderzoeker in opleiding een inventarisatieproject van de Gooise natuurgebieden uit. Sinds begin 1990 is hij milieukundig adviseur bij een adviesbureau te Schiedam. Ronald van Zweden woont te Amsterdam.

Inleiding

Op de heide tussen Bussum en Hilversum zijn vanaf de 30er jaren van deze eeuw vondsten gedaan, die dateren uit de middeleeuwen. Gezien deze vondsten wordt geconcludeerd dat zich hier in de middeleeuwen een boeren dorp of gehucht heeft bevonden.

De onderzoekslokatie is gelegen op en rondom een heuvelrug, genaamd de Lange Heul, alsmede het terrein van het voormalige korhoenderreservaat, de Aardjesberg. Het terrein wordt doorsneden door de Nieuwe Crailloseweg (fig. 4).

De Aardjesberg is een relatief hoog deel op de Westerheide (ca. 15 m boven NAP), dat is gevormd in het Saalien, de op één na laatste ijstijd. De bodem op de Aardjesberg bestaat uit keileem en keizand. Rondom de Aardjesberg bestaat de bodem voornamelijk uit grofzandige smeltwaterafzettingen, die eveneens zijn gevormd in het Saalien. De Lange Heul tenslotte is een heuvelrug, die in de laatste ijstijd, het weichselien, ontstaan is. De bodem bestaat hier uit fijn zand, dat door de wind is afgezet.

Onderhavig artikel geeft een samenvatting van de onderzoeken die zijn uitgevoerd op het voormalige nederzettingsterrein Lange Heul/Aardjesberg. Tevens wordt een poging ondernomen deze nederzetting te plaatsen in een archeologisch en historisch perspectief.

Ontdekking nederzetting en archeologische onderzoeken

De eerste sporen van de nederzetting op de

Bussummerheide, op een heuvelrug genaamd de Lange Heul, zijn in 1932 ontdekt door de amateur-historicus de heer W.J. Rust.

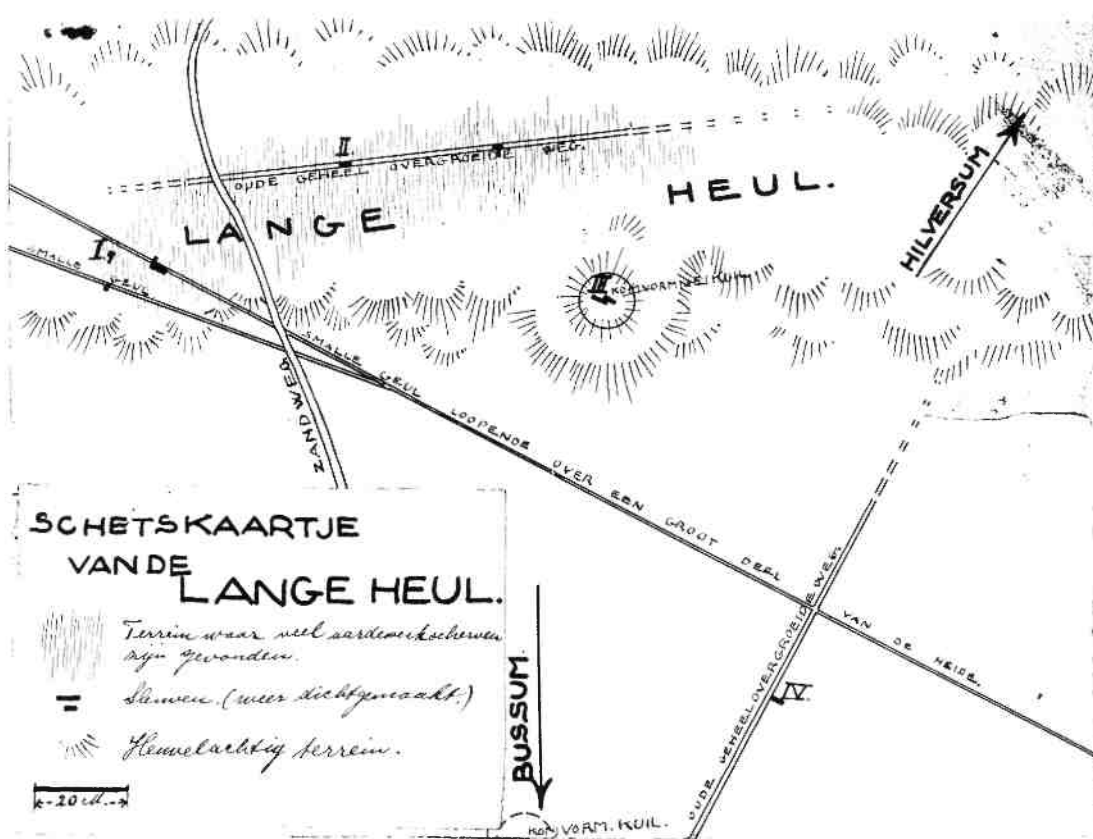
In een brief van december 1932 aan het Rijksmuseum voor Oudheden te Leiden doet hij verslag van zijn archeologisch onderzoek. Hij beschrijft in deze brief komvormige kuilen, oude overgroeide wegen en plateau's op en in de directe omgeving van de Lange Heul. Naar aanleiding van deze waarnemingen heeft hij enkele proefputten gegraven, waarin hij o.a. middeleeuwse scherven aantrof.

Een situatieschets van de heer Rust (1932) is bij dit artikel gevoegd.

De archeologen Holwerda en Bursch van het Rijksmuseum van Oudheden stelden vervolgens in 1937 ter plaatse een onderzoek in, waarbij enkele proefsleuven werden gegraven (Rust, 1937). De resultaten van dit onderzoek waren dusdanig, dat besloten werd om in augustus 1938 een opgraving uit te voeren. De opgraving stond onder leiding van de heer Bursch, die assistentie kreeg van een 12-tal 'jongelui' van het werkkamp 'Gooiland', die hier een week hebben gegraven.

Vanuit de meest vondstrijke plek (proefput I op het schetskaartje van Rust) is een twee meter brede sleuf gegraven totdat, op een hoger niveau, grondsporen waarneembaar werden. Volgens is een groot vlak gegraven en zijn de aangetroffen grondsporen ingetekend en vondsten verzameld. Uit de grondsporen kon een plattegrond van een middeleeuws huis worden gereconstrueerd.

Een volgend archeologisch onderzoek vond plaats in de periode februari-april 1970. Het Instituut voor Pre- en Protohistorie te Amsterdam bestudeerde in deze periode de grondsporen aan de rand van de spoorwegzandrij, waar tot het begin van de 70er jaren zand gewonnen werd (Besteman, 1970). Deze zandgroeve is direkt ten

Situatieschets van de Lange Heul met hierop aangegeven de verspreiding van de middeleeuwse vondsten (Rust, 1932).

westen van het onderzoeksterrein van Rust en Bursch gesitueerd. Bij dit onderzoek zijn grondsporen aangetroffen, die eveneens wijzen op (Middeleeuwse) bewoning ter plaatse.¹

In het kader van een archeologische inventarisatie van de Gooise natuurgebieden (Wimmers en van Zweden, 1992) is in de zomer van 1989 door de auteur, de heer Th. Spek (Staring Centrum, Wageningen) en twee studenten fysieke geografie van de Vrije Universiteit een bodemkundig onderzoek uitgevoerd op het zuidwestelijk deel van de Bussummerheide (Van Roijen en Siefkens, 1990). Tijdens dit onderzoek zijn oude karresporen, akkerpercelen alsmede drie komvormige kuilen in kaart gebracht. De komvormige kuilen zijn waarschijnlijk middeleeuwse waterputten (figuur 4). Met behulp van grondboringen is tevens de exacte locatie van de opgraving van 1938 vastgesteld.

Niet ver van de Lange Heul verwijderd, bevindt zich de boekweitakker van de Aardjesberg. Ook van deze akker zijn middeleeuwse vondsten bekend. In een artikel van de archeologen Bakker en Ypey (1963) wordt vermeld dat hier reeds lang door amateur-archeologen scherfjes van 7e-8e-eeuws aardewerk zijn verzameld.

Tot slot is in 1990 in het kader van de archeologische inventarisatie van de Gooise natuurgebieden onder leiding van de archeoloog W. Wimmers van het Staring Centrum/Goois Museum een opgraving uitgevoerd op de akker van de Aardjesberg. Bij het onderzoek is een noord-zuid lopende sleuf van 141,5 m lengte en 1 m breedte gegraven en is de vrijgekomen grond gezeefd. Hierbij zijn naast steentijd-, bronstijd-, en ijertijdvondsten ook scherven uit de middeleeuwen verzameld (Wimmers, 1991).

Foto uit 1938 van de opgraving op de Lange Heul. Links in het opgravingsvlak zijn de grondsporen van de boerderij zichtbaar.

Resultaten van de archeologische onderzoeken

Zoals hierboven reeds aangegeven is in 1938 door de archeoloog Bursch een opgraving uitgevoerd op de Lange Heul. Deze opgraving is echter nooit door Bursch gepubliceerd. Daarentegen heeft Rust wel enige gegevens van het onderzoek gebruikt voor een drietal publicaties (Rust, 1939/1942/1946). Bij de opgraving zijn ca. 1 dm onder het maaiveld de grondsporen gevonden van een NO-ZW georiënteerd huis met een lengte van ca. 40 m en een breedte van ca. 6 m. De grondsporen toonden aan dat het huis een verbouwing moet hebben ondergaan. Langs de achterzijde van het huis heeft een greppel gelopen, die zich in de bodem aftekende als een vrijwel zwarte band. Naast deze greppel zijn de paalkuilen teruggevonden van de wand van het huis. In de greppel van het huis zijn veel scherven gevonden, die allen dateren uit de 12e of 13e eeuw.

Bijzonder is de vondst van een zgn. standvoetbeker, die is aangetroffen in een kuil in het midden van de grondsporen van het Middeleeuwse huis. Deze aardewerk beker met zigzagversiering dateert uit het neolithicum (ca. 2.000 v. Chr.)

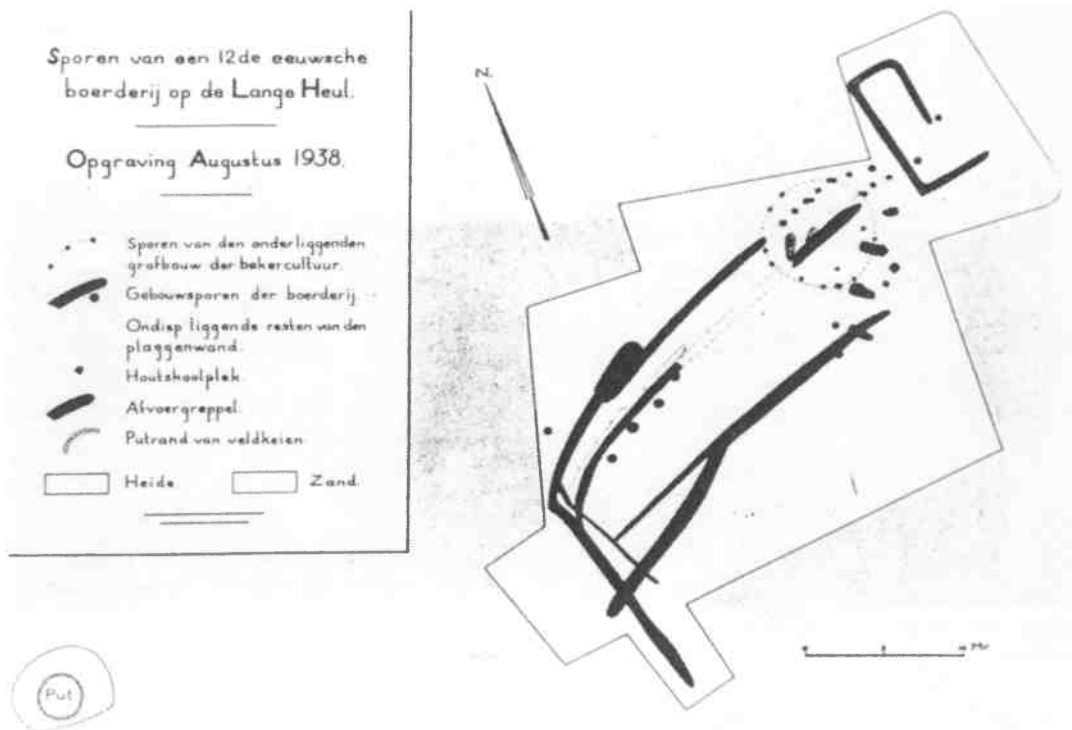
en was in een grafkuil geplaatst. Rondom de grafkuil zijn nog de sporen van palen (paalgaten) waargenomen, die de rand van een verdwenen grafheuvel hebben gemarkeerd. Zeer waarschijnlijk is in de middeleeuwen bij de bouw van het huis de grafheuvel geëgaliseerd.

Direkt ten noorden van de huisplattegrond is een U-vormige greppelstructuur aangetroffen. Volgens Rust was deze greppelstructuur afkomstig van een (wagen)schuur.

Ongeveer 20 meter van de opgegraven huisplattegrond bevond zich één van de reeds in 1932 door Rust ontdekte komvormige kuilen. Een opgraving in deze kuil bracht aan het licht dat op deze locatie een waterput gelegen heeft. Rondom deze waterput is een grote hoeveelheid veldkeien aangetroffen. De waterput is slechts gedeeltelijk opgegraven.

Rust constateerde in 1932 reeds dat op en in de directe omgeving van de Lange Heul verschillende kuilen en plateau's voorkomen. Hij vermoedde dan ook dat hier sprake is van een verlaten (boeren)dorp of buurtschap.

Bij archeologische verkenningen na de tweede wereldoorlog zijn vervolgens meer gegevens

Opgravingsplattegrond Lange Heul 1938, met hierop aangegeven de grondsporen van een vroeg-middeleeuws huis en waterput.

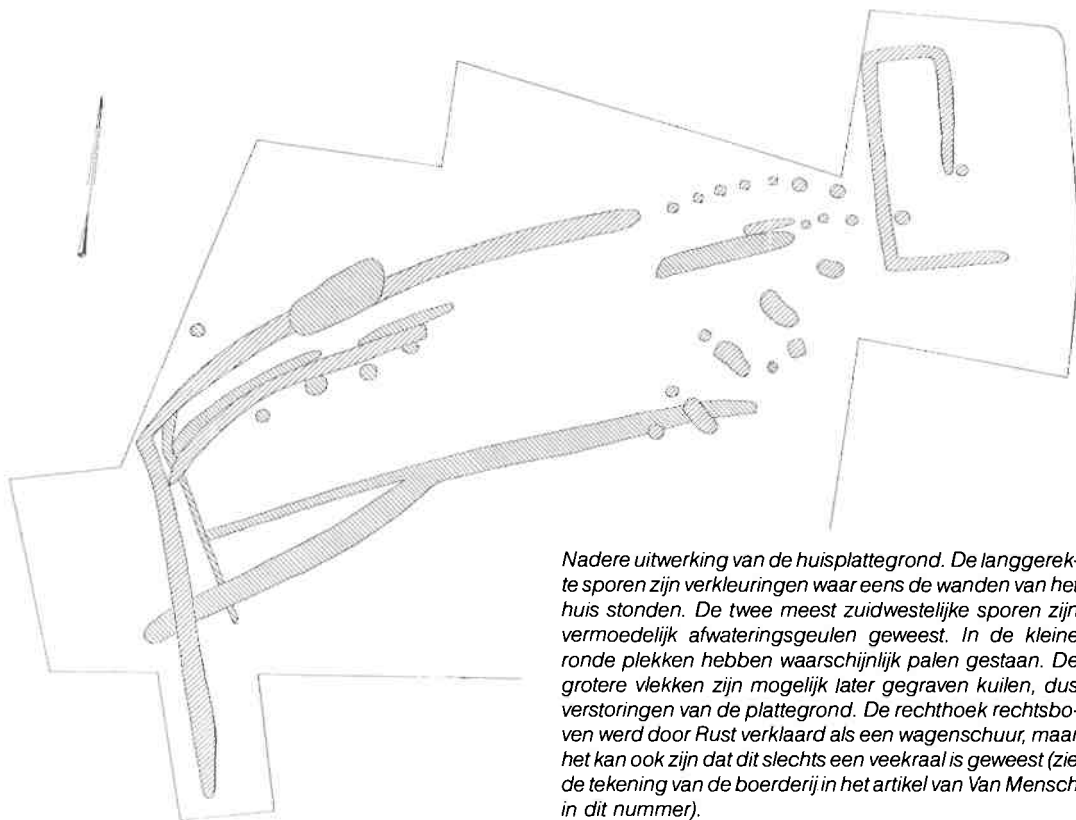
over deze nederzetting aan het licht gekomen. Zo zijn in 1989 drie komvormige kuilen middels een booronderzoek onderzocht.² Deze kuilen waren vermoedelijk middeleeuwse waterputten. Hoe groot het nederzettingsterrein geweest is, is voorslansnog onbekend. Waarschijnlijk heeft de nederzetting zich verder naar het westen toe uitgestrekt. Aan de oostzijde van de spoorweg-groeven zijn namelijk ook grondsporen waargenomen en zijn scherven gevonden, die vermoedelijk van de middeleeuwse nederzetting afkomstig zijn.³

Bij de opgraving op de Aardjesberg (Wimmers, 1991) tenslotte, zijn enkele paalkuilen aangetroffen, die mogelijk uit de middeleeuwen dateren.

Oude karresporen komen veel voor op de Bussummer- en Westerheide. In het veld zijn deze sporen herkenbaar als bundels parallelle ruggetjes en greppels. Ook langs de middeleeuwse nederzetting lopen oude karresporen (Rust, 1932). Hoewel deze sporen moeilijk te dateren

zijn, lijkt het aannemelijk dat een deel van deze sporen uit de middeleeuwen stammen.

Verder zijn bij bodemonderzoeken in 1989 en 1991 op enkele locaties rond de Lange Heul en de Aardjesberg zogenaamde akkerlagen aangetroffen. Op deze locaties bevonden zich naar alle waarschijnlijkheid de akkers van de middeleeuwse nederzetting. Bij de opgraving op de Aardjesberg zijn enkele grondsporen, die zijn aangetroffen in een oude akkerlaag, geïnterpreteerd als ploegsporen. Uit voorlopig stuifmeelkorrelonderzoek van een grondmonster uit deze laag, wordt geconcludeerd, dat de akker een roggeakker is geweest.⁴ Een grondmonster, dat genomen is van een oude akkerlaag op de Bussummerheide (het noordoostelijke akkerperceel op de kaart) bevatte voornamelijk stuifmeelkorrels van eik. Mogelijk heeft op deze akker of in de directe omgeving hiervan eikenhakhout gestaan.⁵ Opvallend is dat alle akkerpercelen gelegen zijn op locaties waar relatief vruchtbare gronden (keileem en keizand) voorkomen.

Nadere uitwerking van de huisplattegrond. De langgerekte sporen zijn verkleuringen waar eens de wanden van het huis stonden. De twee meest zuidwestelijke sporen zijn vermoedelijk afwateringsgeulen geweest. In de kleine ronde plekken hebben waarschijnlijk palen gestaan. De grotere vlekken zijn mogelijk later gegraven kuilen, dus verstoringen van de plattegrond. De rechthoek rechtsboven werd door Rust verklaard als een wagenschuur, maar het kan ook zijn dat dit slechts een veekraal is geweest (zie de tekening van de boerderij in het artikel van Van Mensch in dit nummer).

De vondsten die tijdens de proefopgravingen in 1932 en de opgraving in 1938 gedaan zijn betreffen in de eerste plaats aardewerk scherven; veel ruwwandige kogelpotscherven, en scherven import aardewerk, zoals Andenne-aardewerk met glazuur, Pingsdorf aardewerk met verfstrepen en vroeg of proto-steengoed. De scherven zijn met name gevonden in de greppels van het huis en in de waterput. Ook een fragment van een spinsteentje is aangetroffen alsmede diverse ijzerslakken en stukjes tufsteen.⁶

De vondsten van de Lange Heul zijn alle te dateren in de 12e/13e eeuw. De archeologische vondsten vertellen ons iets over de werkzaamheden die in het dorp zijn uitgevoerd; zoals spinnen (schapenhouderij), het smelten van ijzer (ijzerproductie) en het malen van graan (voor maaltstenen werd veelal tufsteen gebruikt).

Zoals hierboven reeds vermeld, zijn op de akker van de Aardjesberg eveneens vondsten gedaan, die dateren uit de middeleeuwen. Deze

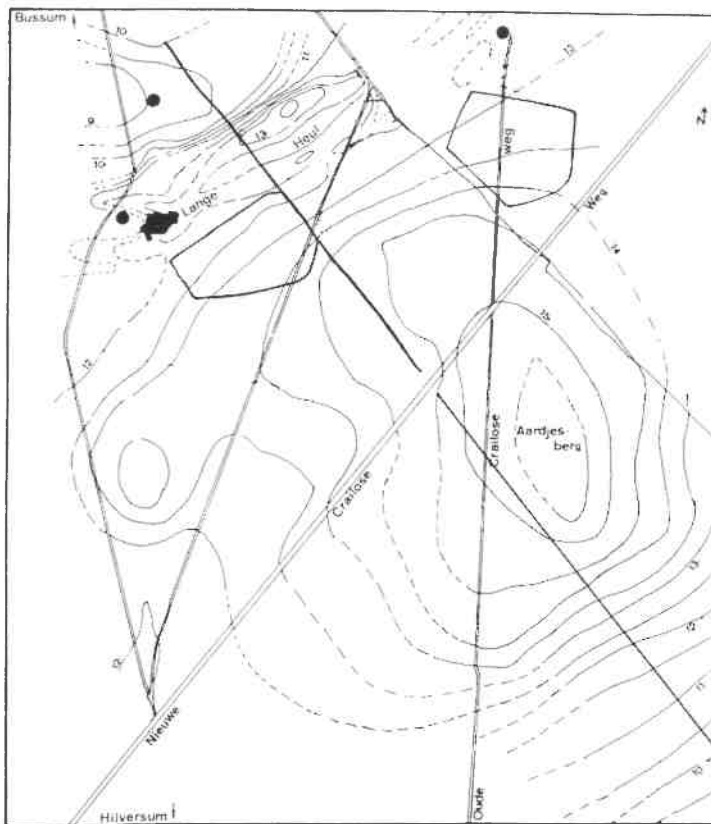
vondsten bevinden zich in verschillende particuliere collecties en in het Goois Museum.⁷ Bakker en Ypey (1963) veronderstellen, dat (een deel van) de vondsten van de Aardjesberg uit de vroege middeleeuwen (7e-8e eeuw) dateren. De middeleeuwse nederzetting van de Aardjesberg zou zich in de 12e-13e eeuw geleidelijk naar de Lange Heul toe hebben verplaatst. Bij de opgraving op de Aardjesberg die in 1991 is uitgevoerd, zijn 48 scherven opgegraven die uit de middeleeuwen dateren. Hiervan zijn 40 scherven afkomstig van kogelpotaardewerk. De overige scherven betreffen laat-Andenne en vroeg of proto-steengoed importaardewerk uit resp. de benedenloop van de Maas en het Rijnland. De datering van deze scherven is 12e en begin 13e eeuw, m.a.w. de datering is gelijk aan die van de Lange Heul. Derhalve is het aannemelijk de vondsten van beide locaties tot één nederzettingsterrein te rekenen.

De nederzetting in historisch perspectief
 Gezien de typologische datering van het aardewerk van de Lange Heul en de Aardjesberg, kan men concluderen dat de Lange Heul/Aardjesberg in de 12e/13e eeuw, bewoond is geweest. Mogelijk was reeds vóór de 12e eeuw bewoning op de Aardjesberg. In de 12e en 13e eeuw behoorde het Gooi toe aan het klooster Elten. Helaas zijn uit deze periode geen schriftelijke bronnen bekend, die verwijzen naar de dorpen in het Gooi (toen Naerdincklant geheten).⁸ In 1280 kwam het Gooi in eigendom van de graven van Holland.

In de rekeningen van de baljuw Bernd van Doorenwerde (1305-1307), worden voor het eerst alle dorpen van het Gooi genoemd, met uitzondering van Huizen. In deze rekeningen wordt ook Wolfsbergen genoemd. De nederzetting Wolfsbergen komt in meer recente stukken over het Gooi echter niet meer voor. Volgens Enklaar

(1939) heeft Wolfsbergen mogelijk ten zuiden van Huizen gelegen. Het is echter niet onmogelijk, dat Wolfsbergen de plaats was op de Lange Heul/Aardjesberg, die vervolgens in de loop van de 13e eeuw meer naar het westen kan zijn verplaatst om tenslotte in het eerste of tweede kwart van de 14e eeuw geheel te verdwijnen.

Er zijn verschillende argumenten aan te voeren voor bovengenoemde theorie. Zo wordt in een stuk uit 1494 Wollberghen genoemd, een in die periode vermoedelijk onbewoond gebied dat zich niet ver ten westen van de Lange Heul bevonden heeft.⁹ Op een kaart van ca. 1610, waarop diverse waranden (=jacht-gebieden voor klein wild) zijn aangetekend, komt ook Wol(f?)bergen voor.¹⁰ Deze warande zou gelegen hebben in het huidige Spanderswoud tussen Bussum en Hilversum en ten oosten van het dan nog te stichten dorp 's-Graveland. Opvallend is ook dat één van de voormalige buitens

Kaart waarop aangegeven de middeleeuwse relictten op de Bussumer- en Westerheide.

Legenda:

- opgravingsput 1938 (huisplattegrond)
- middeleeuwse waterput
- middeleeuwse akkerpercelen
- Banscheiding van 1428
- hoogtelijn in meters boven NAP

van 's-Graveland, dat gelegen heeft ten noorden van het Ankeveensepad, Wolfsbergen wordt genoemd. Mogelijk is hier gebruik gemaakt van een oude plaatsnaam die nog voor dit gebied zou gelden. H. Meyer, die een historisch geografische studie heeft uitgevoerd naar het ontstaan van 's-Graveland en zijn herenhuizen, vermoedt dat het dorp Wolfsbergen in het Spanderswoud, direkt ten oosten van 's-Graveland gelegen heeft.¹¹ Indien het middeleeuwse nederzetting-complex zich tot het huidige Spanderswoud heeft uitgestrekt dan wel verplaatst, dan zou dit betekenen dat een aanzienlijk deel van het nederzettingsterrein bij het graven van de spoorwegafraving (vanaf 1872) is verdwenen.

Het verdwijnen van de nederzetting

De verdwijning van de nederzetting Wolfsbergen, of zo u wilt de verdwijning van de nederzetting Lange Heul/Aardjesberg, is vooralsnog een raadsel. Mogelijk is de nederzetting ten onder gegaan tijdens de Hoekse invallen vanuit Utrecht (1350 en 1356), waarbij in 1350 de stad Naarden is verwoest. Een andere reden voor het verlaten, dan wel verplaatsen, van de nederzetting kan de droogte zijn geweest, die in de middeleeuwen op de hogere zandgronden van het Gooi geleidelijk intrad.

Interessant in dit opzicht zijn de waterputten, die op en in de direkte omgeving van de Lange Heul zijn aangetroffen. Uit booronderzoek bleek, dat één van deze putten ca. 7 meter diep is geweest. De bodem van de put geeft een indicatie van de vroegere grondwaterstand. De bodem van bovengenoemde put reikt tot een diepte van 2,10 m+NAP. De grondwaterstand in de 12e/13e eeuw zal derhalve ter plaatse ongeveer 2,5 m+NAP (of iets hoger) geweest zijn. Deze grondwaterstand is aanzienlijk hoger dan de huidige grondwaterstand (0,5 m-NAP). De grondwaterdaling is met name veroorzaakt door oxidatie en afgraving van het veen rondom het Gooi¹² en de grondwateronttrekking in de 19e/20e eeuw ten behoeve van de drinkwatervoorziening.¹³

Out (1976) stelt in zijn boek *Die van Lage Bussem*, dat het niet onmogelijk is dat de 12e/13e-eeuwse bewoning van de Lange Heul verplaatst is naar de locatie van het huidige Bussum. Bussum wordt echter evenals Wolfsbergen ge-

noemd in de rekeningen van Bernd van Doorenwerde (1305-1307). Met Bussum ('*Bussen*') wordt in deze rekeningen zeer waarschijnlijk het gehucht Oud Bussem of Hoog Bussum bedoeld. Lage Bussum of Kleene Bussum (waar nu Bussum gesitueerd is) is vermoedelijk in de 15e eeuw ontstaan.

In een historisch document uit 1428 worden de Lange Heul en de Aardjesberg voor het eerst genoemd. Splinter van Nijenrode, baljuw van Gooiland, vermeldt in dit document op bevel van Hertog Jan van Beieren een greasscheiding, de zgn. Banscheiding, te hebben laten aanleggen tussen de gemeenten Hilversum en Laren, die o.a. loopt "voirt op Aertgesberch, gelegen op Lange Hulle" (Enklaar, 1932; de Vrankrijker, 1986). Dit gebied was in 1428 blijkbaar niet meer bewoond. De Banscheiding is tegenwoordig nog als een lage dijk in het veld te herkennen (zie de figuur op de vorige bladzijde).

Het landschap rond de Aardjesberg en de Lange Heul bestond na het verdwijnen van de nederzetting voornamelijk uit heidevelden, waar schapen werden geweid. In de 19e eeuw veranderde het landschap echter geleidelijk. Zo is in 1842 door de "Maatschappij ter Bevordering van de Cultuur in Gooiland" als werkverschaffingsproject de Nieuwe Crailose weg en de eikenhakhout beplanting langs deze weg aangelegd (Meyer, 1980).

In 1872 is ten westen van de Bussummerheide een sleuf gegraven voor de aanleg van een spoorlijn. In 1887 werd door de gemeente Hilversum concessie verleend om zand langs de wanden van deze sleuf verder af te graven. In de jaren nadien is hier jaarlijks tussen de 100.000 en 200.000 m³ per jaar afgegraven (de Vrankrijker, 1957). Voor het laatst is in 1971 zand gegraven in deze groeve. In 1926 was men voornemens op de Aardjesberg/Lange Heul een Amsterdamse 'tuinstad' te bouwen voor 40.000 a 50.000 inwoners. Gelukkig zijn deze plannen niet door gegaan.

In 1932 werd de Stichting Gooisch Natuurreservaat opgericht, die reeds in het daarop volgende jaar grote delen van de heiden van de Erfgooiers heeft aangekocht. De Stichting heeft in 1936 een schaapskooi met woonhuis op de Aardjesberg laten bouwen. Naast de schaapskooi werd ook een akker aangelegd voor het ver-

bouwen van boekweit. In februari 1945 zijn de schaapskooi en het woonhuis beschoten en in brand gevlogen, waarna de gebouwen zijn gesloopt. Na de tweede wereldoorlog is het terrein van de voormalige schaapskooi een reservaat voor korhoenders. Tegenwoordig is vrijwel niets meer te zien van de schaapskooi, maar de boekweitakker wordt door het Goois Natuurreservaat nog elk jaar ingezaaid.

Noten

- 1 In het documentatie-archief van het Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie te Amsterdam bevinden zich de dagverslagen en enkele foto's van deze veldverkenningen.
- 2 Van Roijen en Siefkens 1990. Eén van deze kuilen reeds ten dele onderzocht in 1938 (waterput), een andere kuil is ook door Rust waargenomen in 1932 en is direct ten noorden van de Lange Heul gesitueerd.
- 3 Rust vond reeds in 1932 in proefputje nr. IV (pag. 108), enige aardewerkscherven, verkoold hout en verkoold-textieffragmenten. Dit proefputje was vlak bij de huidige rand van de spoorwegzandrij gelegen. In 1970 hebben medewerkers van het Instituut voor Pre- en Protohistorie ter plaatse grondsporen aangetroffen, die vermoedelijk bij de nederzetting behoren (zie noot 1). Leden van de archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, afd. Naerdincklant tenslotte, hebben in 1984 in de wand van de spoorwegzandrij een middeleeuwse scherf gevonden (inv. nr. ADC: 84/10).
- 4 Het voorlopig stuifmeelkorrelonderzoek is uitgevoerd door de afdeling Palaeobotanie en Palynologie van de Rijksuniversiteit Utrecht (Wimmers, 1991).
- 5 Stuifmeelkorrelonderzoek van grondmonsters afkomstig van de Bussummerheide is uitgevoerd door Prof. Dr. W. Groenman-van Waateringe van het Instituut voor Pre- en Protohistorische Archeologie te Amsterdam (Wimmers en van Zweden, 1992).
- 6 Vondsten afkomstig van de Lange Heul in het Goois Museum: vondstcodes B93, B95, B100, B101, B103. De vondsten genummerd B103 betreffen 14 scherven import aardewerk en 617 kogelpotscherven. Vondsten afkomstig van de Lange Heul in het Museum van Oudheden te Leiden, vondstcode nr. g.1938 Hilversum (doos nr. 2406): 10 ijzerlakken, vermoedelijk gevonden in waterput. Tevens zijn enkele opgravingstekeningen van Bursch aanwezig in het Museum voor Oudheden; opgravingsnummers 43 en 118.
In 1987 heeft het Goois Museum uit de nalatenschap van de heer Rust een collectie stenen en scherven aangekocht, waaronder zich de vondsten bevinden die Rust in 1932 heeft gedaan op de Lange Heul (jade 147 en 148 Goois Museum), waaronder kogelpotscherven, Andenne-aardewerk, tufsteenbrokjes, houtskool en hutteleem.
- 7 Vondsten afkomstig van de Aardjesberg in het Goois Museum: B92a t/m x, B114, B115. Deze scherven zijn

gevonden door resp. C. van der Steen (1960), R. van de Waart van Gulik (vóór 1959) en J.A. Bakker (rond 1960). De vondsten betreffen kogelpotscherven en Pingsdorffachtig materiaal. Tevens bevinden zich ongenummerde vondsten in het Goois Museum, afkomstig van de nalatenschap van Rust (aangekocht door het Goois Museum in 1987), waaronder een grote ruwwandige scherf met kaartje waarop vermeld staat "Aardjesberg ter plaatse van de nieuwe schaapskooi.

Collectie Hesp (Goois Museum); nr. 31 betreft een Andenne-scherf.

Collectie R. Peters te Eemnes: diverse scherven van de akker, zoals kogelpot-aardewerk (7x), (proto)steen- goed (4x), Andenne-achtig aardewerk (2x), rood aardewerk met spatglazuur (1x), Pingsdorff aardewerk (1x) en Blauwgrijs aardewerk (1x). Volgens Heidinga (mond. meded. 1989) dateren deze scherven uit de 12e/14e eeuw. Eén kogelpot scherf met vingerstreep-versiering, genummerd A1, is volgens Heidinga te dateren in de eerste helft van de 8e eeuw, of ouder.

- 8 Wel wordt vóór 1300 de (stad) Naarden enkele keren in schriftelijke bronnen genoemd (Enklaar, 1932). In deze vroege bronnen wordt echter Oud Naarden bedoeld. Deze stad, die gelegen heeft op een locatie in het huidige Gooimeer, ter hoogte van het landgoed Oud Naarden, is in 1350 tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten verwoest. Vrijwel direct na de verwoesting van Naarden wordt deze stad opnieuw opgebouwd, waarbij een nieuwe vestigingsplaats wordt gekozen, de locatie van het huidige Naarden.
- 9 Het historische document van 1494 beschrijft de bepalingen waaronder de schapen van het dorp Hilversum mogen weiden op grond van de stad Naarden, in haar landen te Ankeveen. Deze schapen dienen daarheen gedreven te worden *in horen landen van Langher Hulle (=Lange Heul), dairt rijsbostgen opstaat, tot op den eersten hoghen bergh ende vandaer op Wollberghen ende vandaer op thuys tot Vredelant* (Enklaar, 1932).
- 10 Op een copie van de kaart van Nicolaas Hubertz. Bonifatius (ca. 1610), aanwezig in het archief van het Goois Museum te Hilversum, zijn ter hoogte van het huidige Spanderswoud schematisch twee waranden aangegeven, te weten het noordelijke Cruysbergen warande en het zuidelijk hiervan gelegen Wol(?)bergen warande (Daams, 1984).
- 11 Bij booronderzoek in ca. 1975 trof Meyer in de directe omgeving van de Bussummergrintweg en de Spanderslaan op ca. 50 cm diepte een houtskoollaag aan, die mogelijk wijst op een vroegere bewoning aldaar. De locatie waar het houtskoollaagje is aangetroffen ligt op een heuvelrug die het verlengde vormt van de Lange Heul en is op een afstand van 800 a 1000 m van de Middeleeuwse vondsten van de Wester- en Bussummerheide verwijderd.
- 12 Rondom de hoge Gooise zandgronden bevinden zich veengebieden. Deze veengebieden fungeerden als 'spons' en hielden (grond)water op een relatief hoog niveau vast (vermoedelijk ca. 3 meter boven

- NAP). Het grondwater van de hogere zandgronden van het Gooi lag derhalve ook relatief hoog. Door de middeleeuwse ontginning en ontwatering van de veengronden in de middeleeuwen verlaagde hiermee ook het grondwater op de hogere zandgronden.
- 13 Op een kaart getekend door de heer C. Boekschoten; Kaartencollectie van het Streekarchief te Hilversum; kaart nr. 375-1) is ter plaatse van de Lange Heul bij de Spoorwegzandrij de grondwaterstand in de jaren 1891 en 1955 weergegeven (resp. +0,50 m en -0,25 m t.o.v. NAP).

Literatuur

- Bakker, J.A. en J. Ypey, 1963. *Mededelingen van het Museum voor het Gooi en Omstreken VIII*, pp. 40-60.
- Besteman, J.C., 1970. 'Hilversum'. *Berichten K.N.O.B.* 69, p. 70.
- Daams, J., 1984. 'De Gooise waranden en het konijn'. *TVE/VVG II*, pp. 17-26.
- Enklaar, D. Th., 1932. *Middeleeuwse Rechtsbronnen van Stad en Lande van Gooiland*. Kemink en Zoon N.V.-Over den Dom- Utrecht.
- Enklaar, D. Th., 1939. *Geschiedenis van Gooiland*. Eerste Deel. De Middeleeuwen. Naamlooze Vennootschap Uitgeverij "Parnassus" Amsterdam.
- Kuijpers, H.A.M., 1991. *Ruimtelijke mogelijkheden voor cultuurhistorische elementen op de Bussummer-, Wester-, en Zuiderheide*. Staring Centrum. Rapport nr. 140. Wageningen, 1991.
- Meyer, H.H.M., 1980. 'Albertus Perk en de Gooise Landbouw'. *TVE X*, pp. 198-214.
- Out, J.V.M., 1976. *Die van Lage Bussum*. Kerckebosch, Zeist.
- Roijen, J. van en V. Siefkens, 1990. *Een inventarisatie van antropogene elementen op de Bussummerheide. Fysisch geografisch archeologisch rapport*. Vakgroep Kwartairgeologie Laaglandgenese, Instituut voor Aardwetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam, mei 1990.
- Rust, W.J., 1932, brief aan het Rijksmuseum van Oudheden, december 1932.
- Rust, W.J., 1933, brief aan het Rijksmuseum van Oudheden, januari 1933.
- Rust, W.J., 1937. 'Gooisch Dorpsbegin dat weer verdween... Opgravingen aan de Lange Heul wettigen 't vermoeden van een dorp tusschen Hilversum en Bussum'. *Nieuwe Bussumsche Courant*, 6 februari 1937.
- Rust, W.J., 1939. 'Vroeg-Middeleeuwse nederzetting op de Gooische heide'. *Heemschut XVI*.
- Rust, W.J., 1942. 'Het Gooi in de Vroege Middeleeuwen'. *Mededelingen van het Museum voor het Gooi en Omstreken*, pp.27-29.
- Rust, W.J., 1946. *De Gooise Dorpen*. Amsterdam, pp. 23-25.
- Vrankrijker, A.J.C. de, 1957. *Het Gooisch Natuurreservaat*. Bussum.
- Vrankrijker, A.C.J. de, 1986. 'Banscheydinge tusschen die van Hilversum en Larecarspel'. Streekarchief voor het Gooi te Hilversum.
- Wimmers, W.H., 1991. *Een archeologisch onderzoek in de akker van de Aardjesberg, Westerheide, gem. Hilversum. De staat van een monument en de aard van de vindplaats*. Rapport 122, Staring Centrum, Wageningen, 1991.
- Wimmers, W.H. en R.R. van Zweden, 1992. *Archeologische en historisch-geografische elementen in een natuurgebied. Antropogene achtergronden van de Gooise natuurgebieden*. DLO-Staring Centrum, rapport nr. 143, Wageningen.

Van vindplaatsen en doodwegen: vervolg op een lezing

door
Wim H. Wimmers

Op woensdag 9 maart 1991 hielden Ronald van Zweden en Wim Wimmers een lezing voor de Historische Kring Albertus Perk en de Archeologische Werkgemeenschap Nederland afdeling Naerdincklant. Zij probeerden de balans op te maken van het project 'archeologische en historisch-geografische inventarisatie van de Gooise natuurgebieden'.

Wim Wimmers studeerde archeologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij volgde begin 1990 Ronald van Zweden op in het onderzoek voor het inventarisatieproject van de Gooise natuurgebieden. Wim Wimmers woont te Hoofddorp.

Van 1988 tot 1991 is aan het DLO-Staring Cen-